

REALITĂȚI ISTORICE ÎN DACIA DE NORD-VEST

de
SEVER DUMITRAȘCU

Neamul geto-dacilor a fost cunoscut în istoria Europei centrale și de sud-est prin intermediul a două surse principale de informații: *grecești* și *latine*. După numele ce le-au dat cele două popoare cu care au venit în contact, ei au fost numiți de greci — *geți* și de romani — *daci*. Situația numirii poporului dac este similară cu cea a locuitorilor Galliei, numiți în izvoarele literare *celți* de către greci și *galli* de către romani. Evident, există excepții, și în cazul dacilor — cum vom vedea mai jos — și într-un caz și în celălalt.

Locuind un spațiu întins în Europa centrală și de sud-est, și fiind *ramura nordică a numerosului neam al tracilor*, cum ne arată părintele istoriei Herodot în vestita sa operă *Istoriei*, geto-dacii se învecinau spre răsărit cu *scitii*, spre sud cu *tracii* și *grecii* de pe litoral, spre sud-vest și vest cu *illyrii*, *pannonii* și *celții*, iar spre nord-vest cu neamurile *germanice*.

Primul izvor care-i pomeneste pe geto-daci în Europa centrală, ca locuind pe Dunărea centrală și în Munții Carpați pînă pe riul *Marus* (Morava de astăzi, ce curge între teritoriile actuale ale Slovaciei spre est și Moraviei spre vest, din Cehoslovacia) este cunoscuta operă *De bello Gallico* a lui Caesar. General neîntrecut, autorul unor remarcabile memorii de război, cuceritorul Galliei scrie că pădurea Hercinia (*Hercyniae silvae*) „începe de la hotarele *helveților*, *nemeților* și *rauracilor* și se întinde în linie dreaptă, paralel cu Dunărea, pînă la hotarele *dacilor* și *anarților*“ (*De bello Gallico*, VI, 25, 1)¹.

Caesar, marele general roman, a trăit între anii 100—44 î.e.n., fiind contemporan cu Burebista, marele rege al geto-dacilor.

Un alt izvor antic, *Geografia* lui Strabon (63 î.e.n. — 19 e.n.) — născut în Asia Mică (în Amaseia din regatul Pontului, cunoscut prin călătoriile întreprinse la Roma, în Egipt și alte țări) —, operă ce ne apare astăzi ca fiind cea mai completă și informată scriere de acest gen asupra lumii vechi, îi arată pe daci învecinîndu-se cu germanii: „Partea de miazăzi a Germaniei, de dincolo de Elba, este — cel puțin acolo unde se învecinează cu fluviul — în stăpînirea suebilor. Apoi, îndată urmează teritoriul geților, la început îngust — mărginit la sud cu Istrul, în partea

¹ Izvoare privind istoria României, I, București, 1964, p. 179 (în continuare se va nota FHD=Fontes ad Historiam Dacoromaniae pertinentes)

opusă cu munții Pădurii Hercinice și cuprinzînd și o parte din munți. Apoi se lărgește și se întinde spre nord pînă la tirageți — fruntarii pe care nu le putem descrie precis.“ (Strabon, *Geografia*, VII, 3, 1; C. 294, 295)². Grec fiind, Strabon îi numește pe dacii din Europa centrală *geți*. El face și semnificativa precizare: „pe unii [autorii] îi denumesc daci, iar pe alții geți. Geții sînt cei care se întind spre Pont (Pontus Euxinus — numele Mării Negre în antichitate) și spre răsărit, iar dacii cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele Istrului“ (*idem, ibidem*, VII, 3, 12; C. 304)³.

Cel mai mare istoric roman, autorul a două opere monumentale *Historiae* și *Annales*, Tacit (55—120 e.n.), ne-a lăsat și el în lucrarea sa *Germania* — o însemnată referire privind învecinarea *germanilor* cu *dacii* în Europa centrală: „Germania în totalitatea ei este separată de *galli*, *reți* și *pannoni* prin fluviile Rin și Dunăre, de *sarmați* și *daci* prin teama pe care o au unii față de alții sau prin munți (Tacit, *Germania*, 1, 1)⁴.

Izvoarele literare antice prezintă, așadar, cu limpezime situația demografică din Europa centrală, de pe Dunărea mijlocie: neamurile *germanilor*, *celților illyro-pannonilor* și *dacilor* trăiau în vecinătate, *germanii*, *celții* și *illyro-pannonii* spre vest, iar *dacii* spre est. Dunărea, fluviu european, era în același timp, pe cursul său mijlociu și de jos, un fluviu dacic. O dovedește chiar numele său în limba română, singura limbă modernă europeană care a păstrat aproape nealterat numele său sub această formă *Dunăre*, de la cuvîntul dac *Donaris* (formă reconstituită).

Pentru apărarea teritoriilor locuite de ei în Europa centrală, pe Dunărea mijlocie, dacii (geto-dacii) vor duce numeroase lupte. E cunoscută campania marelui rege Burebista împotriva *celților* care pătrunseseră în țara dacică. Aceste lupte sînt pe larg descrise de Strabon în opera sa *Geografia* (V, 1, 6; C-213; VII, 5, 2; C-313)⁵. Mai apoi, în timpul domniei împăratului *Augustus*, trupele generalilor romani vor asalta mereu linia Dunării, ajungînd în graniță cu neamul dacilor. La început chiar pe Dunărea mijlocie, unde întemeiază provincia romană Pannonia. Împotriva acestei noi situații dacii vor reacționa cu energie. *Faptele Împăratului Augustus* (*Res Gestae Divi Augusti*) consemnează victoriile romane la Dunărea mijlocie, dar dintre rînduri răzbate împotrivirea neamurilor supuse sau pe care voiau să le supună și între care *dacii* vor avea un însemnat

² *FHD*, I, București, 1964, p. 225; cf. și Strabon, *Geografia*, VII, 3, 2 (C-295) „Astfel elenii i-au socotit pe geți de neam tracic. Acești geți locuiau și pe un mal și pe celălalt al Istrului, ca și misii, care sînt și ei traci — acum ei se numesc moesi; și de la ei au pornit și misi statorniciți în zilele noastre printre lidieni, frigieni și troieni“.

³ *Idem, ibidem*, p. 239.

⁴ *FHD*, I, București, 1964, p. 487.

⁵ *Idem, ibidem*, p. 223, Strabon, *Geografia*, V, 1, 6; C-213: „Strămutîndu-se [celții-boii] în regiunea de lîngă Istru, ei locuiau acum amestecați cu tauriscii, războindu-se cu dacii, pînă cînd aceștia din urmă le-au șters neamul de pe fața pămîntului [i-au învins n.n.]“; p. 246, Strabon, *Geografia*, VII, 5, 2; C-313: „O parte din teritoriul amintit dacii l-au prefăcut într-un pustiu, în urma războiului în care i-a biruit [Burebista n.n.] pe boi și pe taurisci — seminții celtice de sub stăpînirea lui Critasiros. Dacii pretind că acest ținut ar fi al lor, cu toate că este despărțit de ei prin riul Parisos — care vine din munți și se varsă în Istru, prin părțile galilor numiți scordisci“; cf. M. Macrea, Бурбиста и келсты на среднем Дунае, în *Dacia*, II, 1958, p. 143—155.

rol: „Neamurile panonilor, pe care niciodată înainte de domnia mea nu le înfruntase vreo armată romană — fiind definitiv învinse de Tiberiu Nero, care pe atunci îmi era fiu adoptiv și loctiitor —, le-am supus stăpînirii poporului roman și am împins hotarele Illyricului pînă la malul fluviului Dunărea. *Oștirea dacilor* [s.n.], care trecuse dincoace de acest [fluviu], a fost învinsă și alungată sub comanda mea supremă, iar apoi armata mea a trecut dincolo de Dunăre și a silit neamurile dacilor să îndure stăpînirea poporului roman⁶. Istoricul *L. Annaeus Florus*, care trăiește mai tîrziu, fiind contemporan cu Traian și Hadrian, scrie în *Războiul cu dacii* următoarele: „Dacii trăiesc nedeslipiți de munți. De acolo, sub conducerea regelui Cotiso, obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de cîte ori Dunărea, înghețată de ger, își unea malurile. Împăratul August a hotărît să îndepărteze această populație, de care era foarte greu să te apropii [ca dușman, evident, e punctul de vedere subiectiv al celui interesat s.n. S.D.]. Astfel a trimis pe Lentulus și i-a alungat pe malul de dincolo al Dunării; dincoace au fost așezate garnizoane astfel, *atunci dacii n-au fost înfrinți, ci doar respinși și împrăștiați*“ (s.n. S.D.)⁷.

Cel mai însemnat izvor pentru războaiele daco-romane este cunoscuta *Istoria Romană* a lui Dio Cassius, care trăiește în secolul II e.n. și a ocupat înalte demnități în Imperiul roman, printre care și pe cea de guvernator al Pannoniei. El precizează următoarele cu privire la acțiunile dacice de pe cursul mijlociu al fluviului: „S-a hotărît de asemenea ca templul lui Ianus Geminus să fie închis — căci se redeschisese între timp —, ca și cum războaiele erau sfîrșite. Nu s-a mai închis totuși, *pentru că dacii trecînd Istrul înghețat, prădară Pannonia* (s.n.), iar dalmații se răzvrătiră din pricina birurilor. Tiberiu îi aduse din nou sub autoritatea romanilor, trimis fiind împotriva lor din Gallia, unde era plecat cu August⁸. Acțiunile romane — care însă, cum ne-o spun sursele romane cu limpezime, nu au rămas fără răspuns din partea dacilor, se vor temporiza numai după „chemarea“ sarmaților iazygi între Dunăre și Tisa, pe cursul mijlociu al fluviului — situație consemnată de Pliniu cel Bătrîn în *Istoria Naturală*: „iar în părțile mai de sus, între Dunăre și Pădurea Hercinică, pînă la lagărele de iarnă de la Carnuntum din Pannonia și la hotarele de acolo cu germanii; cîmpiile și șesurile sînt stăpînite de sarmații-iazygi, iar munții și pădurile de daci, împinși de primii pînă la riul Pathissus⁹, și întemeierea provinciei romane *Moesia*, în teritoriul dintre Dunăre și Haemus (Balcani) pe cursul inferior al fluviului. Ultimul asalt va fi dat împotriva Daciei carpatice de la nordul Dunării, de către împăratul-general Traianus, care, în fruntea armatelor romane imperiale, în două încrîncenate războaie, reușește să cucerească Dacia, învingînd ar-

⁶ *FHD*, I, București, 1964, p. 269; *Res Gestae Divi Augusti*, V, 30, 44—49.

⁷ *FHD*, I, București, 1964, p. 525; Florus, *Războiul cu dacii*, II, 28 [IV, 12], 18, 19; cf. W. Reidinger, *Die Statthalter des ungeteilten Pannoniens und Oberpannoniens von Augustus bis Diokletian*, Bonn, 1956, p. 24—31; R. Syme, *Lentulus and the origin of Moesia*, în *Journal of Roman Studies*, XXIV, 1934, 2, p. 113—137, ca și noile observații ale lui R. Syme în *Gnomon*, XXIX, 1957, p. 519.

⁸ *FHD*, I, București, 1964, p. 679, Dio Cassius, *Istoria Romană*, LIV, 36, 2; cf. și Fr. Miltner, *Augustus' Kampf um die Donaугenzen*, în *Klio*, XXX, 1937, p. 200—226.

⁹ *FHD*, I, București, 1964, p. 403, Pliniu cel Bătrîn, *Istoria Naturală*, IV, 12 (24), 78; Pe la anul 20 e.n. în vremea lui Tiberiu iazygii au fost aduși de romani în cîmpia dintre Tisa și Dunăre (v. Seneca, *Probleme de istorie naturală*, Prefața, 9; Tacit, *Germania*, I, 1).

matele poporului dac conduse de regele *Decebal*. Întreaga Dacie a fost cucerită de romani (*universa Dacia devicta est*)¹⁰, după cum specifică limpede o inscripție romană descoperită la Corinth, în Grecia. O parte a teritoriului cucerit în nordul Dunării, în Dacia carpatică (în provinciile românești: Banat, Transilvania și Oltenia) este transformată în provincia romană *Dacia*. La nordul celor trei provincii dunărene: *Dacia*, *Moesia* și *Pannonia* va continua să trăiască, în noile condiții impuse de Imperiul roman, o parte a poporului geto-dacilor, *dacii liberi* de epocă romană.

O altă categorie de izvoare antice, cele epigrafice (inscripții latine pe piatră), atestă cu limpezime noua situație politică pe Dunărea mijlocie și prezența în continuare a dacilor în centrul Europei, pe linia Dunării, de la *Carnuntum* (azi Graz în Austria) și *Aquincum* (azi Budapesta în R. P. Ungară), pînă la *Singidunum* (azi Belgrad în Jugoslavia). Dintre acestea vom aminti două inscripții. Prima dintre ele a fost descoperită la *Brigetio*¹¹ (azi Szöni în R. P. Ungară) și a fost publicată în 1945. Inscripția ne face cunoscut faptul că pe vremea împăratului roman Caracalla la *Brigetio*, în provincia romană Pannonia Superior, exista un interpret de limba dacă — *interpres Dacorum* — în persoana lui *M. Ulpius Celerinus* din Legiunea I Adiutiux. Era folosit în negocierile și convorbirile cu dacii liberi din nordul Dunării panonice (în zona austriaco-slovaco-ungară de azi), care trebuie să fi jucat un rol politic și militar important, spre a fi nevoie de un interpret. Dacii au avut însă un rol și în viața economică a acestor regiuni. O inscripție descoperită la *Aquincum* pomeneste de *dacul Scorillo*, meșter ceramist, olar vestit, căruia i s-a dedicat o inscripție în limba latină, după moartea sa¹².

La aceste două categorii de izvoare — *literare* și *epigrafice* —, se adaugă cele arheologice. Cercetările și mai ales descoperirile arheologice din ultimele trei decenii, publicate de arheologii *români*, *cehoslovaci*, *iugoslavi*, *austrieci* și *unguri*, au îmbogățit substanțial cunoștințele actuale cu privire la istoria dacilor din Dacia nord-vestică.

Cercetările și săpăturile recente (care au fost efectuate numai pentru alte epoci sau vizînd descoperiri celtice etc.), cît și reconsiderarea unor descoperiri mai vechi, au contribuit la cunoașterea a numeroase *localități* unde au fost descoperite vestigii de cultură materială dacică pe teritoriul R. P. Ungare, cuprinzînd colțul de nord-est al provinciei române *Pannonia* (Dunăntul), dar mai ales estul Ungariei, teritoriul dintre Dunăre și Tisa și de la est de Tisa (Alföld). Dacă la început *numărul acestor descoperiri era de 28*, ulterior numărul acestora a crescut mult. În anul 1970 *se cunoșteau 60 de localități din estul Ungariei*¹³ în raza căroră s-au descoperit vestigii dacice. Importante monumente și vestigii dacice au fost dezvelite în cartierul Gellérthey-Tabán¹⁴ din Budapesta

¹⁰ C. Daicoviciu, *Dacia capta*, în *Klio*, 38, 1960, p. 174—184.

¹¹ I. I. Russu, *Daco-geții în Dacia romană*, în *Sargetia*, Deva, 1956, p. 50; cf. și *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, XI, Cluj, 1947, p. 403—412; L. Bárkoczi, *Dák tolmács Brigetioiban*, în *Archaeológiai Értesítő*, III, V, VI, Budapesta, 1945, p. 178—184.

¹² A. Alföldi, *Budapest Története*, 1942, pl. XLIV/1.

¹³ Z. Visy, *Die Daker am Gebiet von Ungarn*, în *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, I, Seghedin, 1970, p. 5—29.

¹⁴ E. B. Bónis, *Die Spätkeltische Siedlung Gellérthey-Tabán in Budapest*, în *Arch Hung*, XL, VII, Budapesta, 1969, p. 189 sqq.

cu ocazia cercetării unei întinse așezări cu nivele de locuire dacică și celtică (eraviscă), în zona vechii așezări *civitas eraviscorum* din teritoriul orașului roman Aquincum. O ceașcă dacică a fost descoperită și mai spre vest, la *Müllendorf*, pe malul lacului *Neusiedl*, în Austria¹⁵. Un aport substanțial la îmbogățirea informațiilor despre dacii din părțile centrale ale Europei l-au adus cercetătorii slovaci A. Točík, B. Benadik, M. Lamiová-Schmiedlova și K. Pieta. B. Benadik a efectuat importante săpături în stațiunea arheologică de la *Zemplin*¹⁶, scoțind la lumina zilei vestigii dacice însemnate. A. Točík¹⁷, a studiat mai ales vestigiile dacice de epocă preromană, iar K. Pieta (de la Nitra) și M. Lamiová-Schmiedlova¹⁸ (de la Košice) vestigiile dacice de epocă romană din nordul și estul Slovaciei.

În nord-vestul României, în zona piemontană și de cîmpie din vestul Munților Apuseni ai Transilvaniei cercetări de teren și săpături arheologice sistematice au condus la cunoașterea mai multor cetăți și cetățui dacice datînd din sec. I î.e.n.—I e.n., din vremea scursă între domnia marelui rege Burebista pînă la sfîrșitul domniei regelui — erou al Daciei Decebal. Sînt cetăți construite pe piemonturi abrupte, folosind fortificații din pămînt (valuri și șanțuri) și lemn (palisade). Așa sînt cetățile și așezările întărite de la *Pecica*, *Berindia* și *Clit* (j. Arad), *Tășad*, *Săcălășău Nou* și *Oradea* (j. Bihor), *Marca*, *Șimleul Silvaniei* și *Tusa* (j. Sălaj). Într-un caz, la *Marca*, muncelul a fost terasat (sistem întîlnit în cetățile regale din Munții Orăștiei) și întărit cu șanțuri, valuri și palisade de lemn¹⁹. Paralel au fost efectuate săpături arheologice pe vetrele *satelor dacice* situate în zona de cîmpie.

În timpul războaielor daco-romane (101—102; 105—106) cetățile de pe vîrfurile de munți și muncelii au fost cucerite, ele nu au mai devenit niciodată puncte dacice fortificate, de rezistență a dacilor împotriva Romei. Ca peste tot în Dacia, *așezările rurale — țirgurile și satele —* și-au continuat vechea, milenara lor existență. Cu istoria lor începe însă și în aceste părți ale Daciei, neîncorporate politic și militar Imperiului roman, un nou capitol în existența lor — istoria dacilor liberi de epocă romană (sec. II—III e.n.).

Studiilor mai vechi privind istoria dacilor liberi de epocă romană²⁰ li s-au adăugat cercetări noi. La *Medieșul Aurit*²¹ (j. Satu Mare) s-au

¹⁵ St. Foltiny, *Eine dakische Henkelschale aus Müllendorf in der Wolf-Sammlung des Burgenländischen Landesmuseums*, în *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*, 35, Eisenstadt, p. 79—88.

¹⁶ B. Benadik, *Die Spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplin in der Ostslowakei*, în *Germania*, 43, 1, 1965, p. 63—83.

¹⁷ A. Točík, *K otzake osídlenia juhozapaďného Slovenska na zlome letopočtu*, în *Arch. Rozhledy*, 11, 1959, p. 841—848; cf. și I. H. Crișan, *Problema locuirii daco-geților pe teritoriul Slovaciei în lumina recentelor descoperiri arheologice*, în *Archeologia Moldovei*, VI, București, 1969, p. 91—108.

¹⁸ M. Lamiová-Schmiedlova, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei*, în *Slovenská Archaeologia*, XVII, 2, 1969, p. 403—491.

¹⁹ S. Dumitrașcu, *Dacian fortifications in Crișana, in Thraco-Dacia*, I, București, 1976, p. 259—264.

²⁰ M. Macrea, *Dacii liberi în epoca romană*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 179—183; I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 248—251.

²¹ S. Dumitrașcu, T. Báder, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, I, Oradea, 1967.

efectuat săpături arheologice sistematice timp de peste un deceniu, dezvelindu-se 13 *cupatoare de ars vase, locuințe și cimitirul* unei întinse așezări de olari, unde se modelau și se ardeau vase de meșteri daci pricepuți. Era un centru specializat în „fabricarea“ olăriei pentru nevoile casnice ale comunităților din jur: oale, străchini, fructiere, chiupuri, cești, urne. În cimitir resturile incinerate ale defuncților au fost găsite depuse în frumoase urne cinerare modelate tradițional numai cu mâna, sau mai rafinat, la roata olarului. Se imită, de asemenea, ceramica de factură romană provincială. Alte așezări dacice importante (sec. II—IV e.n.) în epoca romană au fost cercetate la *Biharea și Sînnicolau Român* (j. Bihor). În așezarea de la *Medieșul Aurit* vestigiile de cultură materială continuă să dănuiască și în sec. IV e.n., iar la *Biharea și Sînnicolau Român* pînă în sec. VI e.n. (respectiv pînă în sec. XIV în feudalismul timpuriu în ce privește vestigiile arheologice studiate de istoria veche), existînd astfel cu mult înainte de pătrunderea germanilor vechi, a slavilor, neamurilor turce vechi sau altor neamuri migratoare mai tîrzii, o *pînză de așezări locale autohtone*²², ce vor dăinui necurmat din antichitatea dacică și pînă în feudalismul timpuriu și mai apoi și în aceste părți din nord-vestul Daciei. În toate aceste așezări au fost descoperite piese de import romane (inclusiv unele datînd din epoca Imperiului roman tîrziu, romano-bizantin, sec. IV—VII e.n.). Dintre acestea amintim — alături de fibula de la *Micia* cu inscripția *Quartine vivas*, fibulele romane (de tipul cu capete de ceapă), de factură paleocreștină descoperite la *Oradea*, dovedind romanizarea și creștinarea dacilor și din provinciile românești *Crișana și Maramureș*, din nord-vestul României, și trecerea dacilor în ființa poporului român.

Izvoarele literare și epigrafice antice, cercetările arheologice moderne, efectuate de cercetătorii români, cehoslovaci, austrieci, iugoslavi și unguri, confirmă concluziile științifice la care au ajuns — pe aceleași temeuri, dealtfel — sintezele istorice scrise de reprezentanții cei mai autentici ai școlii istorice românești: *N. Iorga, V. Pârvan, Gh. Brătianu, C. Daicoviciu, I. Nestor, D. Tudor, R. Vulpe, I. I. Russu, D. Berciu, H. Daicoviciu, C. Preda*, și a majorității marilor savanți europeni: *Th. Mommsen, J. Jung, K. Patsch, C. Tagliavini, Alf Lombard* și mulți alții, privind autohtonismul și dănuirea geto-dacilor, a daco-romanilor a românilor în Dacia, în România.

Realitățile istorice din nord-vestul Daciei sînt astfel un crîmpei din desfășurarea istoriei întregului spațiu locuit de geto-daci și urmașii lor romanizați — românii, care augmentează înțelegerea desfășurării istorice a centrului și sud-estului Europei în epocile preromană, romană și post-romană, pînă astăzi.

²² S. Dumitrașcu, *Les Daces libres de Crișana (IIe—IVe siècles de notre ère)*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, București, 1980, p. 351—357.